

İSLAM HUKUKUNA GÖRE EVLENMEDE VELÂYET*

Prof.Dr. Saffet KÖSE**

The Wilaya (guardianship) Regarding Marriage in Islamic Law

The issue of Wilaya relating to marriage in Islamic Law is one of the important issues studied in great detail by Muslim Scholars. The issue has been, and is still being discussed by the Muslim Scholars since the formation of Islamic law schools. The centre of the jurisdic disagreement is the role of the wali in marriage of the girls who have reached the age of puberty. The Scholars mainly agree with the marriage of minors by the wali and of widows with their consent to marriage. While the Shafi, the Maliki and the Hanbali law schools requires the existence of a wali, a valid marriage in the Hanafi school does not require a wali provided that she must merely be of age, obtain a proper dower agreement, and have the necessary witnesses. The difference of opinion lies on how the Scholars consider and interpret the Ahadith relied upon in this issue, although both opinions may have difficulties in practice. This article comparatively studies both approaches.

Giriş:

Evlenmede velâyet konusu İslâm hukukçularının üzerinde tartıştıkları önemli meselelerden birisidir. Konu mezhep imamları döneminden günümüze gelinceye kadar hâlâ tartışılmakta ve güncelliğini korumaktadır. Problemin odak noktasını ise ergenlik çağındaki kızların evliliğinde velî'nin yetkisi oluşturmaktadır. Çünkü küçük kızların velî tarafından evlendirilebileceği, dul kadınların da rızaları alınmadan evlendirilemeyecekleri konusunda hemen hemen bir görüş ayrılığı yoktur.

Günümüz Türkiye'sinde Hanefî mezhebine göre evlilik akdinde velînin izninin gerekli olmadığından hareketle iki şahit huzurunda evlenenlerin bulunduğu söz edilmektedir. Bir müddet sonra da bu evliliklerin bir kısmının boşanma ile neticelendiği ifade edilmektedir. Böyle bir evliliğin hem taraflar, hem onların aileleri hem de toplum açısından doğurduğu problemler inkar edilemez.

Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre velînin izninin alınmadığı evlilikler geçersizdir. Bu görüşün uygulandığı İslâm toplumlarında ise velînin otoritesinin egemen olduğu ve kızların bundan mağdur olduğu çeşitli çalışmalarda dile getirilmektedir. Gerçi bu üç mezhepte dengi çıktığında ve emsal mehrinin ödenmesi söz konusu

* 29 Ekim-1 Kasım 1998 tarihleri arasında Konya'da düzenlenen I. Ulusal Kadın ve Aile Sempozyumu'nda sunulmuştur.

** Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

olduğunda istemesi halinde kızı, velisinin evlendirmekle mükellef bulunduğu, aksi takdirde evlendirme velâyetinin bir diğer velîye geçeceği görüşü benimsenmiştir. Ne var ki Hz. Peygamber'in bazı hadislerinde ve bütün klasik kaynaklarımızda kızların utangaç olduğu ve evlenme iradelerini izhar etmekten kaçınacakları, bundan dolayı evliliğe rızalarının bulunduğu delâlet edecek susmalarının izin sayıldığı kaydedilmiştir.¹ O zaman bu psikoloji içinde bulunan kız, dengi çıktığında ve kendisine talip olanla evlenmek istediği halde buna geçit vermeyen velisine karşı nasıl itiraz edebilecektir. Bu da önemli bir problemdir.

Konu ile ilgili bir başka problem de evlenmede *cebrî velâyet* yetkisidir. Malikîlere göre baba, Şâfiîlere göre baba ve dede'nin tam ehliyetli kızı rızası bulunmasa da evlendirme yetkisi vardır. Hanbelîlerde bu konuda iki görüş vardır. Kızın bir ömür geçireceği damat adayına ısınamamasına rağmen çeşitli saiklerle velîsi tarafından zorla evlendirilmesi evlilik kurumu açısından gerçekten tartışılmaya değer bir konudur. Nitekim Fas'ın önde gelen devlet ve fikir adamlarından Allâl el- Fâsî (ö.1974) ülkelerinde uygulanan bu yöndeki Mâlikî görüşünün acilen ıslah edilmesi zaruretin-den bahsetmekte ve ülke kızlarının velîlerinin kendi geleceklerine bu şekilde bir ipotek koymalarını kabule hazır olmadıklarını ifadeden sonra kendi hayat arkadaşını seçme konusunda kızların serbest olması görüşünün benimsenmesi gerektiğini, eski bir uygulama üzerinde takılıp kalmanın yeryüzünde fitne ve büyük bir fesattan başka bir şey getirmediğini söylemektedir ki bununla *"Eğer siz Allahın emirlerini yerine getirmezseniz yeryüzünde bir fitne ve büyük bir fesat olur"*² ayetine ve bu yöndeki hadise³ anlamlı bir telmihte bulunmaktadır.⁴

Bu noktada bir başka önemli problemin de velîlerin, aile bütçesine katkıda bulunmaları ya da anne-babasına biraz daha hizmet edebilmeleri için kızlarının evliliklerini engellediği yönündedir. Hatta velîlerin sırf makam-mevki ve zenginlikleri sebebiyle kızlarını dengi olmayanlarla evlendirmek amacıyla onların istedikleri ile evliliklerine engel olduğu yönünde bilgiler bulunmaktadır.⁵

İşte bütün bunlardan dolayı bu çalışmanın amacı ergenlik çağındaki kızların evlenmesinde velînin yetkisi ile ilgili olacaktır.

I- VELÂYET'İN TANIMI VE VELİLER

A- VELÂYET

Genel anlamda evlenmede velâyet denildiğinde akdin bir başkasının iznine bağlı olması ya da başkalarının rızalarını almaksızın evlendirebilme yetkisine sahip olma anlaşılır. Bu yetkiyi elinde tutan kişiye de *velî* denir. Velî'nin tam ehliyetli (akıllı, bülüğa ermiş ve hür) ve müslüman olması gerektiği hususunda İslâm hukukçuları arasında görüş ayrılığı yoktur. Hanefîlerin dışındaki fukahaya göre de velî erkek ve dinî vecibelerine bağlı olmalıdır. *Fasık* velî olamaz. Hanbelîler buna reşid olma şartını da eklemektedirler.⁶ Burada velî tarafından evlendirilmeleri söz konusu olan kimseler

¹Buhârî, "Nikâh", 41, "Hiyel", I 1; Müslim, "Nikâh", 66, 68; Nesâî, "Nikâh", 31; İbn Mâce, "Nikâh", 11; Dârimî, "Nikâh", 13...

² Enfâl (8), 73.

³ İbn Mâce, "Nikâh", 46.

⁴Fâsî, Allâl, "Vilâyetü'z-zevâc fi'l fıkıh ve'l-kânûn", s. 51.

⁵Cilân, "el-Esbâbu't-târie li'ntikâli vilâyeti'n-nikâh", s.129; Cebrîn, "Vilâyetü tezvici'l-kebîre", s.13-14.

⁶Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, II, 237, 239; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VII, 355 vd.; Nevevî, *Ravzatu't-tâlibîn*, V, 408 vd.; İbn Cüzey, *el-Kavânînu'l-fıkhiyye*, s.134; Hammâd, *Nezih, Nazariyyetü'l- vilâye*, s. 55, 58.

eksik ehliyetliler ile ehliyetsizlerdir. İslâm hukukunda velâyet, bu grupta yer alanların haklarını korumak amacıyla kabul edilmiş bir müessesedir.⁷ Bizim burada üzerinde duracağımız esas mesele ise tam ehliyetli kızların evliliklerinde velinin yetkisi konusudur.

B- VELİLER

Nikâhta velîler iki grupta incelenmektedir:

1- Husûsî velî (veliyy-i hâs):

Velâyeti altında bulunan kimseyi evlendirme yetkisine sahip olan yakınlardır. İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre sıralamada bazı farklılıklar bulunmakla birlikte bu gruba asabe velîler dahildir. Asabe bir kimsenin araya kadın girmeden kendisine bağlanan erkek akrabalarına denir.⁸ Bunlar:

Oğulluk ilişkisi bulunanlar: Oğul, oğulun...oğlu.

- Babalık ilişkisi bulunanlar: Baba, onun babası (dede)...
- Kardeşlik ilişkisi bulunanlar: Öz erkek kardeş veya bunların erkek çocukları, baba bir erkek kardeş.
- Amcalık ilişkisi bulunanlar: Öz amca, baba bir amca veya bunların erkek çocukları.⁹

Hanefî mezhebine göre velayette sıra bu şekildedir. Bu sıralamanın önemi şuradadır. Önceki velî varken sonraki sırada bulunan bir velî velâyeti altında bulunanı evlendiremez.¹⁰

2- Umûmî Velî (veliyy-i âmm):

Asabe derecesinde hısımlar bulunmadığı takdirde *Ebû Yûsuf* (ö.182/798) ve *İmam Muhammed* (ö.189/805) ile diğer birçok fakîhe göre velâyet, âmmeyi temsilen hakime geçer. Bu anlayışın temelinde “*velisi olmayanın velisi sultandır (devlet başkanı)*” hadisi bulunmaktadır.¹¹ Bizzat devlet başkanı ya da hakim umûmî velîdir. *Ebû Hanîfe*’ye (ö.150/767) göre ise asabe derecesinde velî bulunmadığında velayet anne, kız, oğulun kızı, kızın kızı... öz kızkardeş, yakınlık derece ve kuvvetlerine göre üvey kardeşler ve nihayet *zevî’l-erhâm*’a geçer.¹² Aslında biz burada ayrı bir tartışma ve araştırma konusu olması gereken velinin kimler olabileceği meselesini konuyu uzatmak için ele alamıyoruz.

II- NİKAH AKDİNDE VELİ’NİN YETKİSİ

A- KÜÇÜKLERİN EVLENDİRİLMESİ

Tâbiûn fukahâsından *Osman el-Bettî* (ö.143/760) ile *İbn Şübrûme* (ö.144/761) ve Mu’tezile alimlerinden *Ebû Bekir el-Asamm* (ö.201/816) dışındaki İslâm hukukçuları, babanın küçük bakire kızını iznini almaksızın *dengi ile* evlendirebileceği görüşü-

⁷Karaman, Hayreddin, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, I, 250; Aydın, M. Akif, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, s. 24.

⁸b.kz. Karaman, Hayreddin, “Asabe”, *DİA*, III, 452-453.

⁹İbn Âbidîn, *Reddû’l-muhtâr*, II, 311-313; Ebû Zehre, *el-Vilâye ale’n-nefs*, s. 82 vd.; Cîlân, “el-Esbâbu’t-târie li-intikâli vilâyeti’n-nikâh”, s.150,152.

¹⁰Aydın, *a.g.e.*, s. 26; Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle Aile İlmihali*, s. 281.

¹¹Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 19; Tirmizî, “Nikâh”, 15; İbn Mâce, “Nikâh”,15; Dârimî, “Nikâh”,11; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 250; VI, 47, 66,166, 260. ayrıca bkz. Buhârî, “Nikâh”, 40.

¹²Kâsânî, *a.g.e.*, II, 240-241; İbn Cüzey, *a.g.e.*, s.133-134; İbn Kudâme, *a.g.e.*, VII, 350-351; Karaman, *a.g.e.*, I, 250-251; Aydın, *a.g.e.*, s. 25-26.

nü benimsemişlerdir.¹³ Hatta bu konuda *icma* bulunduğu nakledilmiştir.¹⁴ Babanın evlendirdiği kızın bülûğa erdikten sonra evliliğe devam etme veya bozma konusunda muhayyerlik hakkı bulunmadığı konusunda da dört mezhep imamının görüş birliği vardır.¹⁵ Kendilerinden gelen meşhur rivayete göre *İmam Malik* (ö.179/795) ile *Ahmed b. Hanbel* (ö.241/855) bu yetkinin sadece babaya ait olduğunu savunmuşlardır. Bülûğa erinceye kadar kızı, baba dışındaki velîler evlendiremez.¹⁶ İmam Şâfiî (ö.204/819) babadaki özelliklerin dedede de bulunduğundan hareketle onu baba gibi kabul etmiştir.¹⁷ Ebû Hanîfe (ö.150/767) ise baba dışındaki velîlere de küçükleri evlendirme yetkisi tanımış, ancak baba ve dede dışındaki velîlerin evlendirdiği küçüklerle bülûğa erdiklerinde muhayyerlik hakkı tanımıştır.¹⁸

İslâm hukukçuları küçüklerin velîleri tarafından evlendirilmelerinin caiz olduğuna şu delillerden hareket ederek ulaşmışlardır:

1- “*Âdetten kesilen kadınlarınızın iddetlerinden şüphe ederseniz onların iddeti üç aydır. Henüz adet görmeyenler de böyledir*”¹⁹ ayetinde “adet görmeyenler” küçüklerdir. İddet ise evliliğin neticelerinden birisidir. Dolayısıyla bu ayette küçüklerin evliliğine cevaz vardır.²⁰

2- Bu konuda Hz. Peygamber’in Hz. Aişe ile* ve sahabeden de bazılarının bu şekildeki evlilikleri delil olarak kaydedilmektedir.²¹

3. Aklî delil olarak da şu ileri sürülmektedir. Evlilik velilerin üzerinde önemle durmaları gereken bir iştir. Evleneceklerin kendilerine en uygun ve denk (küfüv) bir aday bulmaları her zaman mümkün olmaz. Böyle bir namzet çıkınca fırsatın kaçmaması velînin küçüğü evlendirebilmesine bağlıdır.²²

Küçüklerin evlenmesini muteber karşılamayanlar ise şu delillerden hareket etmişlerdir:

1- “*Yetimleri nikâh (bülûğ) çağına gelinceye kadar deneyin. Onların reşîd olduklarını anlarsanız artık mallarını kendilerine verin*”²³ ayetinde küçüklüğün sona ermesi nikâh çağına gelmekle sınırlandırılmıştır. Şayet küçüklerin evlendirilmeleri muteber olsaydı, bu sınırlama anlamsız olurdu.²⁴

¹³Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, II, 50 vd.; Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 212; Kâsânî, *a.g.e.*, II, 240; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, IX, 458; İbn Kudâme, *a.g.e.*, VII, 392; İbn Cüzey, *a.g.e.*, s.133; Remlî, *Nihâyetu'l-muhtâc*, VI, 228.

¹⁴İbn Münzir, *Kitâbu'l-İcmâ'*, s. 76; Cevherî, *Nevâdiru'l-Fukahâ'*, s. 83; Remlî, *a.g.e.*, VI, 228.

¹⁵Cessâs, *a.g.e.*, II, 346; Serahsî, *a.g.e.*, IV, 213, 215; İbn Hazm, *a.g.e.*, IX, 458; Cebrîn, “*Vilâyetu tezvîci's-sağıra*”, s. 257-258.

¹⁶Sahnûn, *el-Müdevvene*, II,155; İbnu'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, I, 310; İbn Cüzey, *el-Kavânînu'l-fıkhiyye*, s.133; İbn Kudâme, *a.g.e.*, VII, 392.

¹⁷Remlî, *Nihâyetu'l-muhtâc*, VI, 229.

¹⁸Şeybânî, *el-Câmiu's-sağır*, s.170-171; Serahsî, *a.g.e.*, IV, 213, 215.

¹⁹Talâk, 65/4.

²⁰Serahsî, *a.g.e.*, IV, 212; Bâcî, *el-Müntekâ*, III, 272; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IX,189-190.

* Hz. Peygamber’in Hz. Aişe ile altı yaşında nişanlandığı, dokuz yaşında da evlendiği yönünde yaygın bir kanaat vardır. Bazı araştırmacılar bunu reddetmektedir. Rıza Savaş, konu ile ilgili tetkikinde Hz. Aişe’nin Hz. Peygamber ile evlenirken 18 yaşlarında olduğu neticesine varmıştır. (bk. Rıza Savaş, “Hz. Aişe’nin Evlenme Yaşı ile İlgili Farklı Bir Yaklaşım”, s. 139-144)

²¹Serahsî, *a.g.e.*, IV, 212-213; Cebrîn, “*a.g.m.*”, s. 254-256.

²²Karaman, *a.g.e.*, I, 242.

²³Nisa, 4/6.

²⁴Karaman, *a.g.e.*, I, 243.

2- Evlenmenin gayesi birlikte yaşamak, mutlu olmak, aile hayatı kurmak ve çoğalmaktır. Küçüklerin evlenmelerinde bunların hiçbirisi gerçekleşmeyeceği gibi, büyüdükları zaman bazı vahim neticelerin ortaya çıkması da kuvvetle muhtemeldir.²⁵

25 Ekim 1917 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi, Cumhurun görüşünü değil, bülûğdan evvel küçüklerin evlenmesini yasaklayan görüşü kanunlaştırmıştır. Kararnâme 7. maddesinde: “12 yaşını itmam etmemiş olan sağır ile 9 yaşına itmam etmemiş olan sağıre hiçbir kimse tarafından tezvîc edilemez” şeklindeki hükmüyle küçüklerin evlenmesini yasaklamıştır.*

B- TAM EHLİYETLİ KIZLARIN EVLİLİĞİNDE VELİ’NİN YETKİSİ

İslâm hukukuna göre bülûğa ermiş olan kişi eğer ehliyetine zarar veren bir arıza söz konusu değilse haklarını kullanma yetkisine sahip ve görevleriyle de muhatap duruma gelmiştir. Bu sebeple haklarını bir başkasının iznine gerek kalmadan kullanabilir ve yaptıklarından da mes’ûl tutulur. Ancak İslâm’da evlilik akdinin diğerlerine oranla daha büyük bir önemi haiz bulunması sebebiyle İslâm hukukçuları tam ehliyete sahip olan kızların evlenmesinde velî’nin yetkisi üzerinde durmuşlar ve bu noktada önemli tartışmalar ortaya çıkmıştır. Biz bu görüşler ve delilleri ele aldıktan sonra günümüz şartlarını da dikkate alarak bir değerlendirme yapacağız.

1- Hanefîlerin Görüşleri ve Delilleri

a. Görüşler:

Ebû Hanîfe, *Züfer* (ö.158/775) ve ilk görüşünde *Ebû Yûsuf*’a göre hür, bülûğa ermiş, akıllı (tam ehliyetli) olan kızlarla, dul kadınların evliliği konusunda velî’nin yetkisi yoktur. Bunlar velîlerinin iznine bağlı olmaksızın doğrudan doğruya evlenebilecekleri gibi kendilerini evlendirmesi hususunda bir başkasını vekil tayin edebilirler ve yetkisiz temsilci’nin (fuzûlî) evlendirmesi halinde akde onay vererek (icâzet) nikâha geçerlilik kazandırabilirler. Ancak kızın, edepsizlik ve hayasızlık (vakâhat) dedikodularına meydan vermemek için velîsinin rızasını alması ya da evliliği konusunda onu vekil tayin etmesi müstehap sayılmıştır. Bununla birlikte bu görüşte olan hukukçular kızın velîsinin iznini almadan evlenebilmesinin mutlak bir hak olmadığını söylemişlerdir. *Ebû Yûsuf* ve *Züfer* nikâhın geçerliliği için kızın evlendiği kocasına denk olmasını yeterli sayarken *Ebû Hanîfe* buna ilaveten en az emsal mehri üzere akit yapmalarını şart koşmuştur. Kız ile kocası arasında denklik yok ise veya emsal mehri üzerinden akit yapılmamış ise *Ebû Hanîfe*’den iki görüş nakledilmektedir.

Birinci görüşe göre nikâh akdi sahihtir. Ancak velînin, kadın doğum yapmadıkça veya hamileliği açığa çıkmadıkça evliliğe itiraz hakkı vardır. Denkliğin bulunmaması sebebiyle fesih, kızın emsallerine göre düşük takdir edilen mehrin de tamamlanması yoluna gidilebilir. İkinci görüş ise öğrencilerinden *Hasan b. Ziyâd*’ın (ö.204/819) naklettiğine göre kız ile evlenmek istediği aday arasında denklik yok ise nikâhın caiz olmadığıdır. Daha sonraki Hanefî fukahası üç sebepten dolayı ikinci görüşü tercih etmişlerdir.

aa. İhtiyata daha yakındır.

ab. Ahlâk bozulmuştur (fesâdü’z-zamân).

²⁵Karaman, *a.g.e.*, I, 244; bu konuda geniş bilgi için bk. Cebrîn, “Vilâyetü tezvîci’s-sağıra”, s.249-275.

* Esbâb-ı mûcibe Lâyihası için bk. Aydın, M. Akif, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, s. 271-272.

* * Denklik (kefaet) evlenecek çiftler arasında dinî, iktisadî ve sosyal seviye bakımından yakınlığı ifade eder. Denklik erkeğin evleneceği kadına denk olup olmadığı noktasında aranır.

ac. Davada ortaya çıkacak problemler vardır. Şöyle ki;

- Velî dava ile uğraşmak istemeyebilir.
- Davasını gerektiği şekilde savunamayabilir
- Hakim adaletli olmayabilir.
- Velîye dava etmek ağır gelebilir ve dâvadan sıkılabilir.

Böylece de zarar hali ortaya çıkar.²⁶

Ebü Hanîfe'nin öğrencilerinden *İmam Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'ye* (ö.189/805) göre ise velî ile kız arasında müşterek bir velâyet söz konusudur. Buna göre velî rızasını almadan kızı evlendiremez, kız da velîsinin iznini almadan evlenemez.²⁷ Ancak *İmam Muhammed'in* bu fikrinden rücû ederek *Ebü Hanîfe'nin* görüşünü benimsediği yönünde kaynaklarda bilgiler vardır.²⁸

Sosyal hayatta bazı ictihâdî hükümleri olumsuzluklar doğursa bile (ikrah halinde kıyılan nikâhın ve talâkın geçerli sayılması gibi) istikrarı temin amacıyla haneffî mezhebi hükümlerini sıkı sıkıya uygulamış olan Osmanlı Devleti'nin Şeyhu'l-İslâmlarından Ebussuûd Efendi'nin (ö. 982/1574) hazırlayıp Kanûnî Sultan Süleyman'a arzettiği ve bundan sonra da kanun haline geldiği (951/1544) *Ma'rûzât* adlı eserinde toplumsal hayatta ortaya çıkabilecek bazı olumsuzluklar dikkate alınarak kadıların velîlerinden izinsiz kızların nikahını kıymaları yasaklanmıştır. Hüküm şudur:

“Sene ihdâ ve hamsîne ve tis'imie (951) tarihinde kudât, velîsi izinsiz nikâh etmemekle memurdurlar.”

Sual: “Bu suretde hâkimu'l-vakt bu hususdaki rivâyât ve akvâl muhtelifedir. Ben dahî kavî-i âhar ile amel edüb sıhhat-ı nikâha hüküm câizdir deyû hüküm eylese şer'an hükmü nâfiz olur mu?

el-Cevab: Memnû olıcak cidden caiz değildir. Zira kudâtın velâyeti sahib-i hilâfetin izin ve icazetinden müstefâddır. Ve hem esahh-ı akvâl ile hükme me'murlardır. Ve hilâfiyâtıdan mahcûrlardır. Husûsen fesâd-ı zamân gün gibi ayândır.”²⁹

b- Deliller:

ba. Kitaptan Deliller

- Koca karısını üçüncü defa boşarsa, kadın başka koca ile evlenmedikçe kendisine helâl olmaz.³⁰

- Kadınları boşadığınızda, bekleme süreleri (iddet) sona ermişse, kocaları ile evlenmelerine engel olmayın.³¹

- İçinizden ölenlerin geriye bıraktıkları eşleri kendi başlarına dört ay on gün beklerler. Bu süreyi bitirince artık kendileri için uygun olanı yapmalarında size bir günah yoktur.³²

Bu ve benzeri ayetlerde nikâh kadına isnad edilmiştir. Aslolan isnadın gerçek

²⁶Serahsî, *a.g.e.*, V,10,13; Kâsânî, *a.g.e.*, II, 247; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 196; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III,157; Molla Hüsrev, *Düreru'l-hükkâm*, I, 335; Timurtâşî, *Tenvîru'l-ıbsâr*, II, 297; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, II, 296.

²⁷Kâsânî, *a.g.e.*, II, 247; Berrâc, “el-Vilâye fî akdî'n-nikâh”, s. 82, 95; Aydın, *a.g.e.*, s. 25.

²⁸Merğînânî, *a.g.e.*, I,196; Berrâc, “a.g.m.”, s. 82, 85, 95.

²⁹ Ebussuûd Efendi, *Ma'rûzât*, s. 339-340.

³⁰Bakara, 2/230.

³¹Bakara, 2/232.

³²Bakara, 2/234.

faile yapılmasıdır. Bu ayetler kadının bizzat nikâhını akdedebileceğine açıkça işaret etmektedir. Kezâ ikinci ayette hitap kocalara yöneliktir ve engellemeden maksat bir yerde hapsedmek ve evlenmelerine engel olmaktır. Nitekim “kadınları boşadığınızda” ifadesi de bunu göstermektedir. Buna göre kim karısını boşarsa ve kadın da iddetini tamamlamışsa eski koca onun bir başkasıyla evlenmesine engel olamaz.³³

- Bir de kendisini (mehirsiz olarak) peygambere hibe eden ve peygamberin de kendisini almak istediği inanmış kadını diğer mü'minlere değil sırf sana mahsus olmak üzere (helâl kıldık).³⁴

Bu ayet nikâh akdini bizzat kadının kendisinin yapabileceğine delâlet etmektedir.³⁵

bb- Sünnetten Deliller:

- Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Dul kadın, evliliğinde, velîsinden çok kendisi yetkilidir. Kızın ise izni alınır. İzni susmasıdır.”³⁶

“Velî'nin dul kadın konusunda bir yetkisi yoktur. Yetim kız evlendirilirken kendisine danışılır, susması kabul anlamına gelir.”³⁷

Hadislerde evlilik kararını verme yetkisi kadına tanınmış ve nikâhı ile ilgili konularda başkalarının yetkili bulunduğu hükmünü ortadan kaldırmıştır. Hadisin genellik ifade eden ibaresi kocayı seçme ve nikâh akdiyle ilgili hususları da kapsamaktadır. Kıza gelince erkeklerle pek yakınlığı olmadığından ve genellikle utangaç bulunduğundan evlenme iradesini açıkça ifade edemeyeceğinden Kanun Koyucu onun rızaya delâlet eden susmasını izin kabul etmiştir. Ancak bu durum genel ehliyet kuralları gereğince, Şâriin kızın kendisine ait olan bizzat kendisinin evlenebilme hakkını elinden aldığı anlamına gelmez. Çünkü kız da akıllı ve bülûğ çağında bulunduğu aynen dul gibidir.³⁸

Aslında ilk hadis nikâh akdinde velî'ye bir hak tanımaktadır. Çünkü “velisinden daha çok hak sahibidir” (ehakk) ifadesinden bu anlaşılmaktadır. Ancak bu hak kız razı olduğunda akit yapıvermesinden ibarettir.³⁹

- Hz. Peygamber'in *Ümmü Seleme* ile evliliği de bu konuda delildir. Buna göre Hz. Peygamber kendisini istemek üzere haber gönderince *Ümmü Seleme*: “*Velîlerimden şu anda burada kimse yok*” demiş, bunun üzerine Hz. Peygamber: “*Ne burada bulunan, ne de bulunmayan velîlerinden bu evliliği hoş karşılamayacak olan vardır*” buyurmuştur.⁴⁰

Hadis nikah akdi sırasında velîlerinden birisinin bulunmadığına açıkça delâlet etmektedir. Nitekim *Ümmü Seleme*'nin kendi sözünden de bu anlaşılmaktadır. Diğer yandan hadis velîlerin yersiz gerekçelerle ve bir takım bahanelerle evliliği istememele-ri durumunda itiraz haklarının bulunmadığına delâlet etmektedir. Zaten arada denk-

³³Serahsî, *a.g.e.*, V, 11-12; Kâsânî, *a.g.e.*, II, 248; İbnü'l-Hümâm, *a.g.e.*, III, 159.

³⁴Ahzâb, 33/50.

³⁵Kâsânî, *a.g.e.*, II, 248.

³⁶Ebü Dâvûd, “Nikâh”, 25; Tirmizî, “Nikâh”, 18; İbn Mâce, “Nikâh”, 11; Mâlik, *Muvatta'*, “Nikâh”, 4; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 249, 261, 274, 345, 355, 362.

³⁷Buhârî, “Nikâh”, 41; Nesâî, “Nikâh”, 31; İbn Mâce, “Nikâh”, 11; Dârimî, “Nikâh”, 13; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, I, 334, 355, 362.

³⁸Serahsî, *a.g.e.*, V, 12; Kâsânî, *a.g.e.*, II, 248; Sâ-yis-Şeltût, *Mukârenetü'l-me-zâhib*, s. 56.

³⁹İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadir*, III, 160.

⁴⁰Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 295, 313, 318.

lik varsa velî'nin itirazının da bir temeli yoktur.⁴¹

- Hansâ hadisi de bu konuda delildir.

Babası, dul olan *Hansâ bintü Hızâm*'ı rızasını almadan evlendirmişti. Hansâ bu tavrı hoş karşılamadığı için gidip Rasûlullah'a şikayette bulunmuş, Hz. Peygamber de nikâhı iptal etmiştir.⁴² Bir başka rivayette de bir cariye kız Hz. Peygamber'e gelerek babasının kendisini itibar kazanmak amacıyla amcasının oğlu ile evlendirdiğini söylemiş, Hz. Peygamber de babasını çağırarak kızın fikrini alıp-almadığını sormuş, bunun üzerine kız: *"Ya Rasûlallah, babamın yaptığı işe karşı değilim. Fakat ben evlenme işinde kadınların da söz hakkı var mı onu öğrenmek istedim"* demiştir. Ebû Hureyre'nin rivayetine göre Hz. Peygamber: *"Kız evlendirilirken görüşü sorulur. Eğer sükût ederse izin vermiş demektir. Eğer istemez ise evlendirmek câiz değildir"*⁴³ buyurmuştur.

Bu hadisler evlenmede velînin izninin bulunmasının gerekli olmadığını göstermektedir. Zaten Hz. Peygamber'e şikâyet gelen kızın: *"Babaların kızlarının evliliği konusunda (mutlak) söz sahibi olmadıklarını kadınlara bildirmek istedim"* şeklindeki ifadesi de buna delâlet etmektedir.⁴⁴

bc- Sahabî Kavli ve Uygulaması:

- Hz. Ömer, Hz. Ali, Abdullah b. Ömer velîsiz nikâhı câiz görmüşlerdir.

- Hz. Âişe de kardeşi Abdurrahmân'ın kızı Hafsa'yı babasının yokluğunda Münzir b. Zübeyr ile evlendirmiştir.⁴⁵

bd- Aklî Deliller:

Nikâh akdinin bir takım maksatları vardır. Bunların bir kısmı öncelikle evlenecek olan kadını ilgilendirmektedir. Velîyi ilgilendiren tarafı ise kızın dengi ve emsal mehri ile (*Ebû Hanîfe'ye göre*) evlenip evlenmediği meselesidir. Kızın dengi ile evlenmemesinden velînin göreceği zarar kendi sosyal seviyesinden düşük yeni hısımlarından dolayı ayıplanması ile ilgilidir. Ebû Hanîfe'ye göre kızın emsal mehri ile evlenmemesi durumunda iki zarar söz konusudur. Bunlardan birisi velîlere aittir. Velîler kızlarının mehirleri ile övünürler, şeref duyarlar, mehrin noksan olması durumunda ise bundan rencide olurlar. Çünkü kızın emsallerinin aldıklarının altında bir mehirle evlenmesi ahlâkî düşük olanlara has bir durumdur. Bu sebeple velîler bundan rahatsız olurlar. İkinci olarak da böyle bir mehirle evlilikten kızın diğer kadın akrabaları zarar görür. Çünkü onların evliliğinde mehir belirlenmemiş ise emsal mehir esas alınacaktır. Bu kızın mehri ise onlar için bir ölçü teşkil edeceğinden akraba kızlara zarar söz konusudur. Çünkü emsal mehir belirlenirken evlenecek olan kızın babası kabilesinden benzeri olan kadınların mehirleri dikkate alınır. Velînin ikinci derecede olan bu hakları, kendisine tanınan itiraz hakkıyla birlikte korunmuş olmaktadır.⁴⁶

Tam ehliyeteye sahip olan kız malî tasarruflarda bulunabilmektedir. Medenî ve cezâî sorumluluğa sahiptir. Bu sebeple eşini seçme yetkisi de kendisine ait olmalı-

⁴¹Serahsî, *a.g.e.*, V,12; Sâys-Şeltût, *a.g.e.*, s. 57.

⁴²Buhârî, "Nikâh", 42, "İkrâh", 3, "Hiye1", 11; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 25; Nesâî, "Nikâh", 35; Dârimî, "Nikâh", 14; Malik, "Nikâh", 25.

⁴³Nesâî, "Nikâh", 36.

⁴⁴bkz. Serahsî, *a.g.e.*, V,12.

⁴⁵Serahsî, *a.g.e.*, V,12.

⁴⁶Serahsî, *a.g.e.*, V,13-14; Kâsânî, *a.g.e.*, II, 249; Köse, Saffet, *İslâm Hukukunda Hakkın Kötüye Kullanılması*, s. 207-208.

dır.⁴⁷ Zira sübûtu için akıl ve ergenliğin yeterli olduğu bir haktan mahrum edilmesinde kız olmanın etkisi olamaz.⁴⁸

Genel anlamda Hanefilerin görüş ve delileri bunlardır. Diğer mezhepler ise evlenme akdinde velî'nin rolünü farklı görmektedirler. Şimdi Hanefiler dışındaki diğer üç mezhebin görüşlerine yer verip bir değerlendirme yapacağız.

2- Malikîler, Şâfiîler, Hanbelîlerin Görüşleri ve Delilleri:

a- Görüşler:

Burada iki durum önem arz etmektedir. Birincisi ergenlik çağına gelmiş olan bir kızın evlenmek istemesi halinde velînin yetkisi, ikincisi kızın rızasını almaksızın ya da kızın rızası olmadığı halde velîsinin velâyet yetkisini kullanarak onu evlendirip evlendiremeyeceği meselesidir.

Bu üç mezhebe göre velînin izninin bulunmadığı evlilik geçerli değildir.⁴⁹ Ancak bu görüşü savunanlar, velînin bu yetkisini suiistimal edebileceğini dikkate alarak velînin kızın evlenmesini haklı bir sebebe dayanmaksızın engellemesi durumunda bu yetkinin hâkime geçeceğini kabul etmişler -Hanbelîlerin bir görüşüne göre bir sonraki velîye geçer- ve böylece bu üç mezhep velâyet yetkisinin getireceği olumsuzluğu aşmayı ve kızın haklarını teminat altına almayı amaçlamışlardır.⁵⁰

b- Deliller :

ba- Kitaptan Deliller:

- “Kadınları boşadığınız zaman bekleme sürelerini bitirdiler mi, kendi aralarında güzelce anlaştıkları takdirde (eski) kocalarıyla evlenmelerine engel olmayın”⁵¹ ayetinde hitap velîleredir. Bu ayet kadınların istedikleri kişi ile evlenmelerine velîlerin engel olmasını yasaklamaktadır. Velîde bu yetki var ki, ayet bu yönde uyarıda bulunmaktadır. Bu ayet nikâh akdinin kadının değil, velî'nin elinde bulunduğuna delâlet etmektedir. İmam Şâfiî (ö.204/819), nikâh akdinde velîyi şart koşan Kur'ân'daki en açık ayetin bu olduğunu söylemektedir.⁵² Bu düşünceyi savunanlar ayetin nüzûl sebebi ile de görüşlerini desteklemektedirler. Ayet, Ma'kıl b. Yesâr (ö.65/685) hakkındaki nazil olmuştur. Kız kardeşini boşadıktan sonra tekrar onunla evlenmek isteyen eniştesine Ma'kıl engel olunca, ayet nazil olmuştur. Ma'kıl, “şimdi ne yapayım ya Rasûlallah?” deyince, “Onu onunla evlendir” buyurmuştur.⁵³ Bu da göstermektedir ki, kadının yetkisi olsaydı kendisi evlenecekti. Zira kadın kocasına dönmek istiyordu. O halde ayetteki hitabın eşlere olması uzak bir ihtimaldir ve muhatap velîleredir.⁵⁴

- “İçinizdeki Bekarları, kölelerinizden ve cariyelerinizden iyi olanları evlendirin”⁵⁵ ayeti ile “Allah'a eş koşan erkekleri de inanıncaya kadar kadınlarınızla evlendirmeyin”⁵⁶ ayetinde hitap velîlere yöneliktir. O halde evlendirme velîlere ait bir iştir.

⁴⁷Kâsânî, *a.g.e.*, II, 249; Haskefî, *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, II, 297.

⁴⁸Sâys-Şeltût, *a.g.e.*, s. 64.

⁴⁹Şâfiî, *el-Ümm*, V, 21-23, 31; Sahnûn, *el-Müdevvene*, II, 165; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VII, 337.

⁵⁰bkz. Köse, Saffet, *a.g.e.*, s. 223, 231-232, 237-238.

⁵¹48 Bakara, 2/232.

⁵²Şâfiî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, I, 174; a.mlf. *el-Ümm*, V, 21; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, I, 201; Kurtûbî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, III, 158; Sâys-Şeltût, *a.g.e.*, s. 58.

⁵³İbnü'l-Arabî, *a.g.e.*, I, 201; Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebîr*, IX, 39; Kurtûbî, *a.g.e.*, III, 158; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-azîm*, I, 415.

⁵⁴Sâys-Şeltût, *a.g.e.*, s. 58.

⁵⁵Nûr, 24/32.

⁵⁶Bakara, 2/221.

Allah, Kur'ân-ı Kerîm'de;

- "*Erkekler kadınlar üzerinde hakimdirler*"⁵⁷ buyurmuş ve cariyelerle ilgili olarak da "*Sahiplerinin izni ile onlarla evlenin*"⁵⁸ buyurmuştur. Bu ayetler de kadının bizzat velîsiz olarak nikâhı akdedemeyeceğine delildir.⁵⁹

- "Bir mehir öngördüğümüz takdirde eğer el sürmeden onları boşamışsanız, öngördüğünüzün yarısını verin. Ancak kadınlar vazgeçer yahut nikah bağı elinde bulunan vazgeçerse başka" ayetindeki "nikah bağı elinde olan"⁶⁰ ifadesinden maksat, Hz.Âişe (ö.58/678), Abdullah b. Abbâs (ö.68/687), Hasan el-Basrî (ö.110/728), Tâvus b. Keysân (ö.106/724), Mücâhid (ö.114/722), Atâ b. Ebî Rabah'a (ö.114/732) göre velî'dir.⁶¹

bb- Sünnetten Deliller:

- "Velîsiz nikâh olmaz." ⁶²

- "Velîsinin iznini almadan evlenen kadının nikâhı batıldır, batıldır, batıldır." ⁶³

- "Kadın kadını evlendiremez. Kendi başına kendisi de evlenemez. Ancak zâniyedir bu şekilde evlenen." ⁶⁴

Bu hadisler açık bir biçimde evlenmede velînin izninin gerekliliğine delâlet etmektedir.⁶⁵

bc- Aklî Delil:

Nikâhın çeşitli amaçları vardır. Bunlardan birisi aileler arasındaki bağıdır. Kadının duygularına kapılıp seçimi iyi yapamayacağından evlilikten beklenen maslahat tam olarak gerçekleşemez. Bu sebeple velîsinin izni olmaksızın onun evliliğine engel olunmuştur.⁶⁶

Ergenlik çağındaki tam ehliyete sahip kızın evlendirilmesi konusunda velînin yetkisine gelince Şâfiîlere göre baba ve dede, Malikîlere göre yalnız baba, kızın iznine başvurmaksızın ya da rızasını almaksızın zorla dengi ile evlendirebilir. Bu konuda Ahmed b. Hanbel'den müspet ve menfî iki görüş nakledilmiştir.⁶⁷

C- DELİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Burada sözkonusu ettiğimiz ergenlik çağındaki kızların evliliği hususunda velînin yetkisinin sınırı ile ilgili olarak görüş ayrılığı halinde bulunan İslâm hukukçularının ulaştıkları sonuçlara temel teşkil eden ayetlerin hükme delâleti zannîdir⁶⁸. Sözgelimi "*Kadınları boşadığınız zaman bekleme sürelerini (iddet) doldurdular mı kendi*

⁵⁷Nisa, 4/34.

⁵⁸Nisa 4/25.

⁵⁹Şâfiî, *el-Umm*, V, 21.

⁶⁰Bakara, 2/237.

⁶¹İbn Kesîr, *a.g.e.*, I, 426.

⁶²Buhârî, "Nikâh", 36; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 19; Tirmizî, "Nikâh", 14; İbn Mâce, "Nikâh", 15; Dârimî, "Nikâh", 11; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 259; IV, 394, 413, 418; VI, 260.

⁶³Ebû Dâvûd, "Nikâh", 19; İbn Mâce, "Nikâh", 15; Tirmizî, "Nikâh", 14; Dârimî, "Nikâh", 11; Malik, *Muvatta'*, "Nikâh", 5; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 66.

⁶⁴İbn Mâce, "Nikâh", 15.

⁶⁵Şâfiî, *a.g.e.*, V, 21-22; Mâverdî, *a.g.e.*, IX, 39-40; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VII, 337-338; Sâys-Şeltût, *a.g.e.*, s. 59.

⁶⁶Şeltût-Sâys, *a.g.e.*, s. 59.

⁶⁷Şâfiî, *a.g.e.*, V, 29; Sahnûn, *a.g.e.*, II, 155; Bâcî, *el-Müntekâ*, III, 277; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VII, 380; Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, V, 401.

⁶⁸İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 7.

*aralarında güzelce anlaştıkları takdirde (eski) kocaları ile evlenmelerine engel olmayın*⁶⁹ ayetinin nüzûl sebebi dikkate alındığında Hanefîlerin karşısında yer alan ve hitabın velîlere olduğu görüşünü benimseyen üç mezhebin anlayışı daha isabetli gözükmektedir. Çünkü iddetini doldurduktan sonra kadının kendisini boşayan kocası ile bir ilişkisi kalmamaktadır. Ne var ki bu engellenmenin de bir hak ve yetkiden kaynaklanıp kaynaklanmadığı kesin değildir. Ancak ayetteki “*Boşadığınızda*” ifadesi de hitabın kocalara ait olması gerektiğini tutarlılık açısından zarurî kılmaktadır.⁷⁰ Çünkü boşama yetkisi kocaya aittir. Ayetten, boşanmış olan kadının tekrar eski kocası ile evlenmeyi istemesi halinde, yakınlarının bunu engellemeye hakkı bulunmadığını ve bunun yetkiye dayanmayan bir tasarruf olduğunu anlamak da mümkündür. *İbn Rüşd* (ö.595/1198) de ayetin hiçbir velî'nin velâyeti altında bulunan bir kadına - evlenmesinde- müdahale hakkı yoktur şeklinde anlaşılmasının mümkün olabileceğini kaydetmektedir.⁷¹ Zira “*evlenmelerine engel olmayın*” şeklindeki ifade nikâhı kadına izâfe etmektedir. Bu da Hanefîlerin görüşünü desteklemektedir.

Konumuz açısından *İbn Rüşd*'ün “*Müşrikleri iman etmedikçe kadınlarınızla evlendirmeyin*”⁷² ayeti ile ilgili değerlendirmeleri de oldukça yerindedir. Özetle şöyle demektedir:

Bu ayette hitabın velîlere değil emir sahiplerine veya bütün müslümanlara olması daha uygundur. Hitabın velîlere olduğu kabul edilse bile ayet mücmel (sözü söyleyenin ne kastettiğini açıklamaksızın manasının anlaşılamadığı kapalı söz) olduğundan onunla amel edilemez. Zira ayette velîlerin kimler olduğu, hangi özelliklere sahip bulunduğu ve yetki sırası'nın (tertib) nasıl olduğu açıklanması gerekirdi. Çünkü beyan'ın ihtiyaç vaktinden sonraya bırakılması câiz değildir. Zaten bu konuda da bilinen bir hüküm bulunsaydı, müslümanların yaygın olarak yaşadıkları bir problem (umum) olması sebebiyle bu ya tevâtür ya da ona yakın bir yolla nakledilirdi. Medine'de bunca velîsiz kimseler bulunduğu halde Hz. Peygamber'in bizzat kendisinin ya da görevlendirdiği birisinin nikâh kıydığı naklolunmamıştır. O halde açıkça ayetin maksadı, velâyetin hükmünü değil, müşriklerle evlenmenin yasak olduğunu bildirmektedir.⁷³

“*İçinizden bekârları evlendirin*”⁷⁴ ayetindeki hitabın sadece velîlere değil bütün müslümanlara yönelik olması kuvvetle muhtemeldir. Bu genel teşrî kabilinden bir hükümdür. Müslümanlara kadınların iffetlerini korumalarını ve cahiliyye Arap toplumunda olduğu gibi evlenmelerine engel olmamalarını emretmektedir. Hz.Peygamber'in: “*Size dini yaşantısı ve ahlâkı hoşunuza giden birisi geldiğinde onu evlendirin. Böyle yapmadığınız takdirde yeryüzünde fitne ve büyük bir fesât çıkar*”⁷⁵ hadisi de bunu göstermektedir. Hadisten maksadın evlilik yollarını kolaylaştırmak ve kadınların evlenmelerine mani olmamak suretiyle iffeti korumak olduğu açıktır.⁷⁶

Hadislerin değerlendirilmesine gelince;

‘Zühri’nin Urve’den, onun da Hz. Âişe’den rivayet ettiği velîsinden izin alma-

⁶⁹Bakara, 2/232.

⁷⁰Serahsi, *a.g.e.*, V,11-12; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*; VI,120; Nesefî, *Medâriku't-tenzîl*, I, 117.

⁷¹İbn Rüşd, *a.g.e.*, II, 8.

⁷²Bakara, 2/221.

⁷³İbn Rüşd, *a.g.e.*, II, 8-9.

⁷⁴Nûr, 24/32.

⁷⁵İbn Mâce, “Nikâh”, 46.

⁷⁶Sâys-Şeltût, *a.g.e.*, s. 62.

dan evlenen kadının nikâhının batıl olduğunu (üç defa) ifade eden hadisi Haneffiler amel etmeye uygun görmemişlerdir. Çünkü hadisi rivayet eden Zührî kendisine sorulduğunda böyle bir hadis bilmediğini söylemiştir. Ayrıca kendisi velîsiz evlenmenin câiz olduğu görüşünü savunmaktadır. Senedde yer alan Hz. Âişe de aynı görüştedir. Hatta kendisi kardeşi Abdurrahman'ın kızını babasının yokluğunda evlendirmiştir.⁷⁷ Ancak Hz. Âişe'nin velîsiz evlenme ile kadının velî olup olamayacağı meselesini ayırdığı yönünde buna itiraz edilmiştir. Ona göre kadın velîsiz olarak evlenemez ama nikâh akdinde velî olabilir.⁷⁸

"*Velîsiz nikâh yoktur*" hadisine de zayıf olduğu gerekçesiyle itiraz edilmiştir. Zira hadisin çeşitli tarîklerinden birisi *muzdarip*, diğeri *munkatı* ve ötekisi de *mürsel*'dir.⁷⁹

Hanbelî fukahâsından İbn Kayyim el-Cevziyye'nin (ö. 751/1350) konu ile ilgili değerlendirmeleri de önemlidir. O özetle şöyle demektedir:

"Dul olan Hansâ bintü Hizâm ile bakire cariye'nin velîlerinin kendilerini rızaları bulunmadığı halde evlendirmelerine yapmış oldukları itirazın sonucunda Hz. Peygamber her ikisini de serbest bırakmıştır. Bu tutum baba ve diğer velîlerin kızları -dullar hakkında ayrıca hadisler vardır- zorla evlendirmelerinin haram olduğuna delâlet etmektedir. Bu anlayış Hz. Peygamber'in hükmüne, emrine, yasakladığına, dinin kaidelerine ve İslâm toplumunun menfaatine daha uygundur. Zira Rasûlullah velîsinin kendisini evlendirmesini hoş karşılamayan kızın itirazı üzerine onun bu evliliği kabul edip etmeme konusunda serbest olduğuna hükmetmiş, -bakire kızın izninin istenmesini emretmiştir ki bu vücut ifade eder-, izni alınmadıkça bâkire kızın evlendirilemeyeceğini (nehiy) ifade buyurmuştur. Ayrıca tam ehliyetli, reşit kızların malında rızasını almaksızın babası en küçük bir tasarruf dahi yapamamakta ve bir zorlamada da bulunamamaktadır. O zaman rızası olmadığı halde bir başkasıyla evlendirmesi, ona köle ve esir muamelesi yapması nasıl caiz olabilir! Kızın maslahatı dilediği ile evlenebilmesidir. Eğer bu konuda açık bir sünnet bulunmamış olsaydı bile sahih kıyas ve dinin kaideleri başka bir şeyi gerektirmezdi."⁸⁰

Sonuç :

İslâm hukukunda evlenmede velî'nin rolü ve yetkisi konusunda yaptığımız incelemede vardığımız sonuçları şu şekilde hülâsa etmemiz mümkündür.

1- Evlenmede velâyetin gerekli olduğu ve olmadığı yönünde delil getirilen Kur'ân ayetlerinin hükme delâleti zannîdir. Hadislerin ise delâleti kat'î olmakla birlikte sübûtu zannîdir. Bu sebeple konu tartışmaya açıktır. O halde bu noktada bir çözüm ararken, problemin boyutlarını ve İslâm hukukunun genel ilkelerini de gözönünde bulundurmak gerekecektir.

2- Bütün mezhepler evlenme akdinde velâyete büyük önem vermişlerdir. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'in ifadesiyle evlilik akdi "*ağır ve mes'uliyetli bir sözleşme*"dir (mîsâk galîz, Nisa 4/21). O halde bu ağır yük paylaşıldıkça hafifleyecek ve ortaya çıkacak problemlerin çözümü bu paylaşıma paralel olarak kolaylaşacaktır. Bu açıdan bakıldığında evlilik akdinde velînin ayrı bir yeri bulunduğu inkar edilemez. Çünkü velî, velîsi olduğu kızın menfaatini koruyan bir yakını olarak onun problemlerini benimseyen

⁷⁷Serahsî, *a.g.e.*, V, 12; İbn Rüşd, *a.g.e.*, II, 9.

⁷⁸Dahîl, Mevsû'atü Fıkhî Âişe, s. 588.

⁷⁹Sâ'yis-Şeltût, *a.g.e.*, s. 63.

⁸⁰İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-me'âd*, V, 95-98.

ve bunu kendi sorunları ile eşdeğer tutan bir konumda bulunmaktadır. Ancak bu noktada velînin velayeti altında bulunan kişilerin evliliğinde yetki sınırının nereye kadar uzandığı problemi ile karşı karşıya bulunmaktayız. Her şeyden önce bütün mezhepler *velâyet yetkisiyle evlenecek kızın haklarının öncelikli olarak korunması noktasında görüş birliği içindedirler*. Bu noktada kızın dengi ile ve emsal mehri ile evlenmesi asıldır. Bu hem kızın, hem velîlerin, hem de akraba kızların haklarını korumaktadır. Böyle bir evlilikte Hanefîler velî'nin iznine gerek görmezlerken diğer mezheplerde de bu izin bir formaliteden ibarettir. Çünkü böyle bir evliliğe velî izin vermez ise yetkisini suiistimal etmiş olacağından kızı sıradaki velî evlendirecektir. Bu durumda anlaşmazlık çıktığında kızın dengi ve emsal mehri ile evlenmesi velî'nin haklarını koruma açısından yeterli olacağından kızın tercihi esas alınmalı, yetkinin diğer velîye geçmesi gibi bir formalitenin aile içi çekişmeleri beraberinde getirebileceği de düşünülerek velînin velâyeti sona ermiş olmalıdır. Bir ömür geçireceği eşini seçme konusundaki karar ya da izin elbette sadece velî'nin elinde olmamalıdır. Mutlu ve kalıcı bir evlilik yapabileceklerine inanan denk adayların önündeki engeller kaldırılmalıdır. Zira ister dul, isterse kız olsun hukukî şahsiyet sahibi olan bir kişinin sırf kadın olması maslahatını koruyamama noktasında temel bir sebep olamaz. Fakat ileride doğabilecek problemlerin kabulü ve kızın kendi başına kalmasını önleme açısından evlilikten aile ve toplum haberdar olmalıdır.

3- Günümüz toplumları müctehid imamlar dönemindekinden farklı bir yapıya sahiptir. Bu sebeple daha önceki ictihâdî hükümleri değerlendirirken mevcut şartları da dikkate almak zorundayız. Her ictihâdî hüküm ortaya çıktığı dönemin boyutları ile ilgilidir. Olayların boyutları değişmiş ya da ona yeni boyutlar eklenmiş ise bunları da değerlendirmeye alma zarureti vardır. Bu sebeple Hanefî mezhebine göre nikahta velî'nin izni şart değildir diyerek onların haberi olmaksızın sadece iki şahidin huzurunda yapılan evlilikleri İslâmın değerleriyle bağdaştırmak zordur. Herşeyden önce nikâh akdi kadının haklarını güvence altına almalıdır. Bu noktada iki tedbir önem arz etmektedir. Birincisi evlenmek isteyen gençlerin mutlaka ailelerine haber vermeleri ve evliliği ilan edip duyurmalarıdır. Bu, "*Evliliği defle bile olsa ilan edin*" hadisiyle Hz. Peygamber'in bir talebidir.⁸¹ Hatta Hz. Peygamber "*Nikâhta helâl ve haramın arasını ayıran deftir*" buyurmuştur.⁸² Hz. Aişe'nin de nikâhlarda âriyet olarak verdiği bir definin bulunduğu kaynaklarda ifade edilmektedir.⁸³ Hz. Ömer de sadece bir erkek ve kadının şahitliğinde kıyılmış nikâhı "*gizli nikâh*" olarak ifade etmiş, bu tür şeylere tevessül edenleri taş a tutmak suretiyle idam edeceğini (recm) söylemiştir.⁸⁴

İkincisi de, nikâhın tescil ile hukukî güvenceye alınmasıdır. Bu durumda velî izin vermese bile yapılan evlilik daha sonra ayrılma ile sonuçlanacak olursa kızın problemlerinin ailesi ve toplum tarafından kabulü daha kolay hale gelecek; tescil ile de kadının hakları güvenceye alınmış olacaktır.

4- İslâmın evlilik konusunda gözettiği en temel hedef kalıcılık ve mutluluk esasına dayanmış olmasıdır. Hatta Allah Teâlâ, Kur'an-ı Kerim'de varlık ve kudretinin alameti olarak huzur ve sükûna kavuşturan eşleri yaratmasını, eşler arasına sevgi ve muhabbet koymasını zikretmektedir.⁸⁵ Bu sebeple eşlerin birbirine ısınmadığı bir

⁸¹Tirmizî, "Nikâh", 6.

⁸²Tirmizî, "Nikâh", 6; Nesâî, "Nikâh", 72; İbn Mâce, "Nikâh", 20; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 418.

⁸³Musannifek, el-Hudûd ve'l-Ahkâmü'l-fikhiyye, s. 30.

⁸⁴Malik, Muvatta', "Nikâh", 11.

⁸⁵Rûm, 30/21.

evliliğe onları zorlamak İslâmın ruhuna uygun gözükmemektedir. Zira daha başlangıçta sevgiden yoksun bir biçimde ve mutluluk vadetmeyen tarzda bir evliliğin kalıcı olması düşünülemez. Cebrî velâyet kızın dengi çıktığında ve rızasının da bulunduğu fakat cesaret edemediği hallerde söz konusu olmalıdır. Bu da ıstılah anlamında bir cebir değil, ona bir yardımdan ibarettir.

5- Veliler de kızlarının evliliğinde mutluluğu arama dışında bir amaç gütmeli ve dengi çıktığında bir başka saikle evliliğe engel olmamalıdır. Zira Hz. Peygamber, Hz. Ali'ye hitaben; “*Üç şeyi geciktirme! Vakti geldiğinde namazı, hazırlandığında cenazeyi, dengini bulunca evlenecek kızı*” buyurmuştur.⁸⁶

BİBLİYOGRAFYA

Ahmed b. Hanbel (ö.241/855), *el-Müsned*, Bulak 1313, I-VI.

Aydın, M. Akif, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul 1985.

Bâcî, Ebû'l-Velîd Süleyman b. Halef (ö.474/1081), *el-Müntekâ*, Kahire 1332, I-VII.

Berrâc, Cumu'a Muhammed, “el-Vilâye fî akdi'n-nikâh”, *Mecelletü's-Şerî'a ve'd-dirâsâtî'l-İslâmiyye*, yıl: 5, sy. 11, Kuveyt 1409/1988, s. 69-131.

Beyâtî, Münîr Humeyd, “Ahkâmü'l-vilâye ve'l-vekâle fî akdi'n-nikâh”, *Mecelletü Külliyyeti'd-dirâsâtî'l-İslâmiyye*, sy. 5, Bağdad 1393/1973, s.159-170.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail (ö.256/869), *el-Câmiu's-Sahîh*, İstanbul 1315, I-VIII.

Cebrîn, Abdullah b. Abdilazîz, “*Vilâyetü't-tezvici's-sağîra*”, *Mecelletü'l-Buhûsî'l-İslâmiyye*, sy. 33, Riyad 1412, s. 249-275.

———, “*Vilâyetü tezvici'l-kebîra*”, *Mecelletü Câmi'ati Ümmi'l-Kurâ*, yıl: 6 sy: 8, Mekke 1414/1993, s. 9-60.

Cılân, Abdülazîz b. Muhammed, “el-Esbâbü't-târie li'ntikâli vilâyeti'n-nikâh”, *Mecelletü Câmi'ati'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye*, sy. 21, Mekke 1419, s. 125-234.

Dahîl, Saîd Fâiz, *Mevsû'atü Fıkhi Âişe Ümmi'l-Mü'minîn*, Beyrut 1989.

Dârekutnî, Ali b. Ömer (ö.385/995), *es-Sünen* (nşr. Abdullah Hâşim el-Yemânî) Kahire 1386/1966, I-IV.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân (ö.255/869), *es-Sünen* (nşr. Mustafa Dîb el-Buga), Beyrut 1412/1991, I-II.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as (ö.275/888), *es-Sünen* (nşr. İzzet Ubeyd-Adil es-Seyyid), Hıms 1388-94/1969-74, I-V.

Ebû Zehre, Muhammed (ö.1974), *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*, Kahire, ts. (Dârü'l-Fikri'l-Arabî)

———, *el-Vilâyetü ale'n-nefs*, Kahire, ts. (Dârü'l-Fikri'l-Arabî).

Ebussuûd Efendi (ö. 982/1574), *Ma'rûzât*, [MTM, I/2 (1331) içinde] s. 337-348.

Fahreddin er-Râzî (ö.606/1209), *Mefâtihu'l-gayb*, Kahire 1934-62, I-XXXII.

Fâsî, Allâl (ö. 1974), “*Vilâyetü'z-zevâc fî'l-fıkhi ve'l-kânûn*”, *Academia*, sy.10, Fas 1993, s. 49-61.

Hammâd, Nezih, *Nazariyyetü'l-vilâye fî's-Şerî'ati'l-İslâmiyye*, Beyrut 1414/1994.

⁸⁶Tirmizî, “Salât”, 13, “Cenâiz”, 73; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 105.

- Haskefî, Alâüddîn Muhammed b. Ali (ö.1088/1677), *ed-Dürrü'l-muhtâr* (Reddü'l-Muhtâr kenarında), Kahire 1272-1324, I-VII.
- Husârî, Ahmed, *el-Vilâye-el-Vesâye-et-Talâk*, Beyrut 1412 (1992).
- Hüseyin, Ahmed Ferrâc, *Ahkâmü'z-zevâc.*, İskenderiye, ts. (Dârü'l-Câmia).
- İbn Âbidîn, Muhammed Alâüddîn (ö.1252/1836), *Reddü'l-muhtâr*, Kahire 1272-1324, I-VII (Tekmilesiyle).
- İbn Cüzeyy (ö.741/1310), *el-Kavânînu'l-fikhiyye*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye).
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali (ö.456/1064), *el-Muhallâ* (nşr. Ahmed Muhammed Şâkir), Kahire, ts. (Mektebetü Dâri't-Türâs), I-XI.
- İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350), *Zâdü'l-me'âd* (nşr. Şuayb-Abdülkâdir el-Arnaût), Beyrut 1409/1989, I-V.
- İbn Kesîr, İsmail b. Ömer (ö.774/1373), *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-azîm* (nşr. Muhammed İbrahim el-Bennâ, v.dğr.) Kahire 1390/1971, I-VIII.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Abdullah (ö.620/1223), *el-Muğnî*, Beyrut 1392-93/1972-1973, I-XIV.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed (ö.273/886), *es-Sünen* (nşr. M. Fuâd Abdülbâkî), Kahire 1372/1952, I-II.
- İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed el-Hafîd (ö.595/1198), *Bidâyetü'l-müctehid*, İstanbul 1985, I-II.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekir Muhammed (ö.543/1148), *Ahkâmu'l-Kur'ân* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), Kahire 1394/1974, I-IV.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddin Muhammed (ö.861/1456), *Fethu'l-Kadîr*, Kahire 1319 (Tekmilesiyle), I-IX.
- Karaman, Hayreddin, "Asabe", DİA, III, 452-453.
- , *Mukayyeseli İslâm Hukuku*, İstanbul 1982-87, I-III.
- Kâsânî, Ebû Bekir Alâüddîn b. Mes'ûd (ö.587/1191), *Bedâi'u's-Sanâi*, Kahire 1327-28/1910, I-VII.
- Köse, Saffet, İslâm Hukukunda Hakkın Kötüye Kullanılması, İstanbul 1997.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed (ö.671/1273), *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân* (nşr. Ebû İshak İbrâhim), Kahire 1386-87/1966-67, I-XX.
- Mâlik b. Enes (ö. 179/795), *el-Muvatta'* (nşr. M. Fuâd Abdülbâkî), Kahire 1370/1951, I-II.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasan Ali (ö.450/1058), *el-Hâvi'l-kebîr* (nşr. Muhammed Avvad vd.), Beyrut 1414/1994, I-XIX.
- Mergînânî, Ebu'l-Hasan Burhânüddîn (ö.593/1197), *el-Hidâye*, Kahire, 1384/1965, I-IV.
- Molla Hüsvrev (ö.885/1480), *Düreru'l-hukkâm*, İstanbul 1979, I-II.
- Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî (ö.261/874), *el-Câmi'u's-sahîh* (nşr. M. Fuâd Abdülbâkî), Kahire 1374-75/1955-56, I-V.
- Nesefî, Ebu'l-Berekât Hâfızuddîn Abdullah (ö.710/1310), *Medârikü't-Tenzîl*, İstanbul 1984, I-IV.
- Nevevî, Ebû Zekerîyya Muhyiddin b. Şeref (ö.676/1277), *Ravzatü't-tâlibîn* (nşr. Adil Ahmed v.dğr.), Beyrut 1412/1992, I-VIII.
- Remlî, Şemsüddin Muhammed (ö.1004/1596), *Nihâyetü'l-muhtâc*, Beyrut 1984, I-VIII.

- Sahnûn b. Abdisselâm (ö.240/854), *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, Kahire, 1324, I-VI.
- Sâ'yis, Ali-Şeltût Mahmûd, *Mukârenetü'l-mezâhib*, Kahire 1373/1953.
- Savaş, Rıza, "Hz. Aişe'nin Evlenme Yaşı ile İlgili Farklı Bir Yaklaşım", *9 Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy: 9, İzmir 1995, s.139-144.
- Serahsî, Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed (ö.483/1090), *el-Mebsût*, Kahire 1324-31, I-XXX.
- Şâfiî, Muhammed b. İdrîs (ö.204/819), *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Beyrut 1400/1980, I-II.
- , *el-Ümm* (nşr. Mahmûd Mataracî), Beyrut 1413/1993, I-IX.
- Şener, Mehmet, "İslâm Hukukunda Velâyet", *9 Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy: 2, İzmir 1985, s. 202-220.
- Şeybânî, Muhammed b. Hasan (ö.189/505), *el-Câmiu's-sağîr*, Beyrut 1406/1986.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed (ö.279-892), *el-Câmi'u's-sahîh* (nşr. Ahmed Muhammed Şâkir, vd.), Kahire 1395-98/1975-78, I-II.